

І. Ю. Михайлова

асистент кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права

УДК 349.3 (477)

ПОНЯТТЯ ПЕНСІЇ ЗА ВІКОМ У СОЛІДАРНІЙ ПЕНСІЙНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Розмежовано та проаналізовано поняття “пенсія за віком” та “пенсія по старості”, визначено характерні ознаки пенсії за віком, на підставі яких сформульоване власне визначення “пенсії за віком”.

Разграничены и проанализированы понятия “пенсия по возрасту” и “пенсия по старости”, определены характерные признаки пенсии по возрасту, на основании которых сформулировано собственное определение “пенсии по возрасту”.

In the articles delimited and analyzed concepts “pension on age” and “pension on a head”, the characteristic signs of pension are certain on age, on the basis of which own determination of “pension on age”.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, пенсія за віком, пенсія по старості, пенсійний вік, непрацездатність.

Провідне місце в системі пенсійного забезпечення займають пенсії за віком. Із загального числа пенсіонерів у країні приблизно 80 відсотків складають пенсіонери за віком. Пенсія є однією із гарантій забезпечення непрацездатних громадян у встановлених законодавством випадках.

У зв'язку із суттєвими змінами у пенсійному законодавстві виникає безліч незрозумілих питань та протиріч, які вимагають удосконалення нормативної бази. Одним із найважливіших є удосконалення вже існуючого та створення нового понятійного апарату, який є основою для подальшого розвитку теорії та практики пенсійного забезпечення. Цим підтверджується актуальність теоретико-правового дослідження категорії “пенсія за віком”, оскільки у законодавстві дане поняття взагалі не визначено.

Метою статті є розмежування понять “пенсія по старості” і “пенсія за віком”, визначення головних ознак пенсії за віком, на підставі яких можна встановити правову природу цього виду пенсійного забезпечення та дати власне визначення “пенсії за віком”.

Науково-теоретичною базою статті стали праці таких науковців, як: М. Д. Бойко, М. Л. Захарова, А. А. Карцхія, А. Г. Соловйова, Я. М. Фогеля та ін.

В юридичній науці визначення понять не завжди може бути бездоганим та об'єктивним, що зумовлюється складністю і неоднозначністю багатьох явищ. Прагнучи визначити найбільш точне поняття “пенсії за віком”, нам необхідно дослідити різні формулювання даного поняття, а саме: те, яке домінувало в радянські часи “пенсія по старості” та сучасний вид пенсій у солідарній пенсійній системі “пенсія за віком”.

Якщо розглядати дане поняття в історичному аспекті, то традиційна на сьогодні “пенсія за віком” в радянські часи називалася “пенсія по старості”. Тривалі дискусії так і не дали остаточного результату, щоб встановити, що більше відповідає сутності даного виду пенсії, яке поняття більш широко і точно характеризує тих осіб, які отримують

таку пенсію. Так, прихильники формулювання “пенсія по старості” дотримуються думки, що в радянські часи законодавець під старістю мав на увазі не біологічну категорію, а лише досягнення визначеного віку, з настанням якого особа звільняється від обов’язку трудитися і за певних умов здобуває право на пенсію по старості [1, с. 684]. Тобто в юриспруденції необхідно визначати старість як юридичну категорію. Однак даний підхід є не зовсім правильним, оскільки не можна не враховувати біологічну природу поняття старості, що характеризує індивідуальний стан організму людини. Особливості старості і старіння виражаються в закономірно наступаючому біологічному процесі структурних і функціональних змін організму людини, при яких обмежені можливості його адаптації до середовища. Старість є неминучий кінцевий етап індивідуального розвитку.

Так, у Російській Федерації до сьогодні є актуальним термін “пенсії по старості”. Вважаючи такий підхід правильним, ним оперують як законодавець, так і вчені-юристи, які займаються дослідженням пенсійного забезпечення у цій країні. Так, М. Л. Захаров вважає, що найбільш правильним є формулювання “пенсія по старості”. На думку автора, пенсійний вік 60 та 55 років не такий вже і низький, враховуючи деякі несприятливі демографічні й інші показники (тривалість подальшого життя, ймовірність особи дожити до хронологічної пенсійної межі, тобто йдеться про високу смертність, умови життя, праці). Крім того, віковий пенз характерний не тільки для пенсії по старості. Деякі інші пенсії також найчастіше призначаються з урахуванням досягнення визначеного вікового рубежу [2, с. 233–234].

Російський учений А. Г. Соловйов звертає увагу на те, що старість є біосоціальним поняттям. Біологічний аспект означає фізіологічну деградацію, що знижує здатність повноцінно трудитись. Соціальний аспект старості припускає таку організацію суспільства, такий стан ринку і умов праці, при яких людина з фізіологічними обмеженнями не може, як і раніше, виконувати оплачувану роботу, у зв’язку з чим вона позбавляється звичного джерела доходу [3, с. 39–43].

Так, у Коментарі пенсійного законодавства Російської Федерації йдеться про те, що у Федеральному Законі “Про трудові пенсії в Російській Федерації” законодавець, формулюючи поняття саме “пенсії по старості”, виходив з того, що даний вид пенсії встановлюється не через досягнення особою будь-якого віку, а у зв’язку з презюмованим істотним обмеженням або повною втратою в цьому віці працездатності, а цей стан і є звичайною старістю. Йдеться лише як про юридичний термін [1, с. 656].

Старість — складне соціально-біологічне поняття, період життя організму, що настає після зрілого віку, який характеризується зниженням життєдіяльності і морфологічних змін у різних системах і органах. Старіння є загальнобіологічною закономірністю, яка властива всьому живому. Вона характеризується кількісними і якісними відмінностями у своєму розвитку в організмах різних видів [4, с. 8]. Врахування медичних ознак старіння дозволяє установити вікові межі, при настанні яких має місце значна втрата працездатності, що викликає необхідність у наданні засобів для подальшої життєдіяльності громадянам, що досягли старості. З цього виходив законодавець, коли установив вік, при досягненні якого призначається пенсія по старості: 60 років чоловікам, 55 жінкам. Однак загальновідомим є той факт, що такий пенсійний вік є найнижчим у світі.

Право на пенсію при досягненні відповідного віку не тотожне повній втраті працездатності. Пошук оптимальних заходів поєднання пенсійного забезпечення за віком із залученням пенсіонерів до праці є актуальним і важливим. Вважається, що стимулювання трудової активності пенсіонерів можливо в основному за допомогою регулювання виплати пенсій і заробітку при продовженні ними роботи.

Загалом теоретично проблема визначення поняття “пенсій за віком” полягає у встановленні і розумінні поняття “непрацездатність”, адже саме за цим критерієм законодавець встановлює відповідний вік, за яким особа, яка його досягла, має право на пенсію чи то на загальних підставах, чи то на пільгових.

Так, знову ж повертаючись до історії, провідний учений радянських часів

Я. М. Фогель зазначав, що працездатність і непрацездатність є медико-біологічними поняттями, але оскільки встановлення стану непрацездатності при визначених обставинах набуває значення “умови для визнання відповідного права”, зокрема права на пенсію, пов’язані з цим відносини стають предметом правового регулювання, а видова непрацездатність — основою класифікаційних розподілів у галузі пенсійного забезпечення [5, с. 35].

Визначення непрацездатності полягає у встановленні відповідності або невідповідності між можливостями організму і виконуваною роботою. У такий спосіб виявляється визначений стан організму людини, що робить вплив на її здатність до праці, і в зв’язку з цим на можливість компенсації втраченого заробітку, у тому числі (за певних умов) і шляхом виплати пенсії.

Стосовно самого визначення поняття, то в радянські часи А. А. Карцхія досліджував поняття “пенсій по старості”. Так, на його думку, пенсія по старості — це щомісячні грошові виплати аліментарного характеру, що виплачуються з фондів для непрацездатних осіб, котрі займалися протягом установленого терміну суспільно-корисною діяльністю і досягли визначеного віку, які призначаються довічно в розмірах, порівняних до їх минулого заробітку. Пенсія для непрацюючих пенсіонерів є основним джерелом засобів до існування, а для працюючих — додатковим засобом [4, с. 18].

У дане визначення автор включав як загальні ознаки, що притаманні будь-якому виду пенсій: цільове призначення пенсії, коло осіб, які забезпечуються, джерела пенсійного забезпечення (фонд для непрацездатних), зв’язок з минулою суспільно-корисною діяльністю і співвідношення розміру пенсій з розміром минулого заробітку, так і специфічні: призначення пенсії довічно, наявність установленого законом виробничого стажу, досягнення визначеного віку і той факт, що пенсія є джерелом засобів до існування, що безпосередньо можуть характеризувати один вид пенсій, в даному випадку пенсій по старості.

Учений вважав, що право на одержання пенсії по старості пов’язано з конституційним обов’язком громадян працювати, а досягнення пенсійного віку служить підставою для звільнення громадян від праці, у результаті чого в державі виникає обов’язок матеріального їх забезпечення (звичайно, при наявності необхідного стажу).

Українські вчені дотримуються формулювання “пенсії за віком”. Так, М. Д. Бойко визначає пенсію за віком як пенсію, що призначається з досягненням особою певного віку та водночас набуттям нею необхідного трудового (страхового) стажу. Пенсійний вік та тривалість стажу, які необхідні для призначення пенсії, встановлюються законом. Для кожної категорії осіб вони різні [6, с. 85].

При призначенні пенсії за віком до уваги береться перш за все пенсійний вік. Пенсійний вік — це вік, при досягненні якого законодавством тієї або іншої країни встановлюється пенсія за віком. У законодавстві термін “пенсійний вік” не вживається. Натомість у кожному випадку визначається вік, з досягненням якого призначається даний вид пенсії.

На пенсійний вік впливає ряд чинників: економічний стан суспільства, рівень зайнятості, вікова структура населення тощо. Саме тому пенсійний вік, як правило, регулюється законами.

Пенсія за віком призначається довічно. Вона не залежить від фактичного стану працездатності і саме цим цей вид пенсії відрізняється від інших видів пенсій. Її соціальне призначення полягає в тому, щоб забезпечити пенсіонерів відповідний життєвий рівень з урахуванням передбаченого у визначеному віці (і незворотного, як правило) стану працездатності [5, с. 63].

Внутрішня класифікація пенсій за віком визначається характером передбаченої при досягненні визначеного віку непрацездатності — зниженням загальної або професійної працездатності. Зниження загальної працездатності розглядається як наслідок дії причин медико-біологічного порядку, що не пов’язується з професією.

Виходячи з даних про стан загальної працездатності громадян, пенсійне законодавство передбачає насамперед пенсійне забезпечення на загальних підставах і

встановлює нормальну або стандартну вікову межу для виходу на пенсію цього виду: досягнення чоловіками 60 років та жінками 55 років.

Встановлені законодавством умови пенсійного забезпечення за віком спираються на висновки медичної науки про процес старіння і старості, що тягнуть за собою значне зниження працездатності. Оскільки фізіологічні зміни в організмі не пов'язуються з єдиними віковими межами для всіх людей, у пенсійному законодавстві при встановленні віку, з досягненням якого виникає право на пенсію, враховується ймовірна і типова тривалість стану працездатності.

Зважаючи на розходження у правовому і фізіологічному понятті старості, вважаємо, що визначення поняття "пенсія за віком" є більш правильним, оскільки, вік припинення трудової діяльності є суто індивідуальним і далеко не завжди пов'язаний зі старістю та повною непрацездатністю.

Отже, можна визначити ті основні ознаки, які властиві лише пенсіям за віком у солідарній системі України:

- 1) пенсія за віком — це платіж, що провадиться державою у грошовому вираженні;
- 2) платежі здійснюються регулярно, щомісячно, тобто періодично у встановлені законом строки;
- 3) кошти на виплату пенсії виділяються з Пенсійного фонду України, а також асигнуються на ці цілі державою з Державного бюджету;
- 4) розмір щомісячної пенсії залежить від тривалості страхового стажу і величини заробітку, з якого сплачуються внески, середньої заробітної плати та коефіцієнта заробітної плати (доходу);
- 5) пенсія призначається лише тоді, коли настає передбачений законом страховий випадок (в нашому випадку досягнення певного віку);
- 6) участь громадян у створенні страхових фондів, з яких виплачуються пенсії; коло осіб, які мають право на пенсію, точно окреслене в законі і розширеному тлумаченню не підлягає (до нього належать непрацездатні громадяни, а також іноземці та особи без громадянства, котрі на законних підставах проживають на території України);
- 7) порядок призначення та виплат пенсій регламентується нормативними актами найвищої юридичної сили — законами;
- 8) термін її призначення — довічний.

Специфічними ознаками, які характерні тільки даному виду пенсій у солідарній пенсійній системі України є: розмір пенсії не може бути нижчим прожиткового мінімуму, встановленого законом; призначення пенсії на загальних чи пільгових підставах; наявність установленого законом страхового стажу — загального чи пільгового; диференціація умов праці, від яких залежить втрата працездатності, що передбачена пенсійним законодавством; визначення розміру пенсійних виплат у залежності від величини сплачених страхових внесків до Пенсійного фонду України; стимулювання більш пізнього виходу на пенсію; як правило, є основним джерелом для існування.

Враховуючи все вищевказане, пенсія за віком — це щомісячна гарантована державою довічна грошова виплата, яка призначається відповідно до порядку передбаченого нормативно-правовими актами, на загальних чи пільгових умовах, для осіб, які досягли встановленого законом пенсійного віку та набули загального чи спеціального стажу, за рахунок коштів Пенсійного фонду, а в деяких випадках — з державного бюджету.

Список використаних джерел

1. Комментарий к пенсионному законодательству Российской Федерации [Текст] / под общ. ред. М. Ю. Зурабова. — М. : Норма, 2007. — 944 с.
2. *Захаров, М. Л.* Право социального обеспечения России [Текст] / М. Л. Захаров, Э. Г. Тучкова. — М. : Волтерс клувер, 2005. — 581 с.
3. *Соловьев, А. Г.* По старости или по возрасту? [Текст] / А. Г. Соловьев // Труд и страхование. — 2006. — № 6. — С. 39–43.
4. *Карцхия, А. А.* Пенсионное обеспечение по старости [Текст] / А. А. Карцхия — М. : Юрид. лит., 1978. — 180 с.

5. *Фогель, Я. М.* Право на пенсию и его гарантии [Текст] / Я. М. Фогель — М. : Юрид. лит., 1972. — 180 с.
6. *Бойко, М. Д.* Право пенсійного забезпечення в Україні [Текст] : [навч. посіб.] / М. Д. Бойко. — [вид. 2-ге, випр. і доп.]. — К. : Атіка, 2006. — 356 с.

*Рекомендовано до друку кафедрою трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 3 від 13 жовтня 2010 року)*

Надійшла до редакції 20.10.2010

